

УДК 378.14

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1\(1\)-421-428](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1(1)-421-428)

Твердохлєбова Наталя Євгеніївна Ph.D, доцент кафедри «Безпека праці та навколишнього середовища», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61002, <https://orcid.org/0000-0003-3139-4308>

Євтушенко Наталія Сергіївна кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри «Безпека праці та навколишнього середовища», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61002, <https://orcid.org/0000-0003-3139-4308>

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ

Анотація. Українське суспільство зазнає зовнішніх загроз від війни з Росією, що негативно відбивається на планах, цілях і якості життя, підвищує психологічну напруженість і призводить до погіршення психічного та соціального здоров'я населення. Це стосується і учасників освітнього середовища.

Для розвитку особистісного потенціалу та здібностей людині важливо перебувати у безпечному та стабільному середовищі. Безпечна обстановка навколо особистості є найважливішою умовою її розвитку. Інститут освіти є психолого-педагогічним середовищем, де розбудовуються спеціально організовані умови для розвитку особи, включеної до просторово-предметного та соціального оточення, сутністю якої є сукупність комунікативних дій та взаємовідносин учасників навчально-виховного процесу. Актуальність вивчення стану, переживання, психологічних та соціальних можливостей сучасного студентства зростає за умов ведення воєнних дій в Україні. Звідси першочерговим стає питання психологічної безпеки у взаємодії учасників освітнього середовища за дистанційною та змішаною формами навчання.

Важливо розробити програму психолого-педагогічного супроводу, яка б сприяла гармонійному розвитку особистості студента, задоволеності міжособистісними відносинами, відсутності напруженості, труднощів, порушень комунікації, розвитку почуття захищеності від зовнішніх негативних психологічних впливів. Під профілактикою розуміється науково обґрунтовані та своєчасні дії, спрямовані на запобігання можливим фізичним, психологічним чи соціокультурним колізіям; збереження, підтримання та захист нормального рівня життя та здоров'я студентів у воєнний час; сприяння у досягненні поставлених цілей та розкриття їх внутрішніх потенціалів.

Ключові слова: безпека, освітнє середовище, характеристики психологічної безпеки, психолого-педагогічний супровід.

Tverdokhliebova Natalia Evgenievna Ph.D, Associate Professor, Department of occupational and environmental safety, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kirpicheva St., 2, Kharkiv, 61002, <https://orcid.org/0000-0003-3139-4308>

Yevtushenko Nataliia Serhiivna Candidate of technical sciences, Associate Professor, Department of occupational and environmental safety, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kirpicheva St., 2, Kharkiv, 61002, <https://orcid.org/0000-0003-0217-3450>

STUDENTS PSYCHOLOGICAL SAFETY FORMATION IN MODERN STUDY CONDITIONS

Abstract. Ukrainian society, including participants of the educational environment, is exposed to external threats from the war with Russia, which negatively affects the plans, goals and quality of life, increases psychological tension and leads to deterioration of mental and social health.

It is important for a person to be in a safe and stable environment for the development of personal potential and abilities. A safe environment around the individual is the most important condition for its development. The Institute of Education is a psychological and pedagogical environment, which develops specially organized conditions for the person development included in the spatial-subjective and social environment, the essence of which is a set of communicative actions and relationships of participants in the educational process. The relevance of studying the state, experiences, psychological and social opportunities of modern students is growing in the context of hostilities in Ukraine. Hence, the issue of psychological security in the interaction of participants in the educational environment for distance and mixed forms of learning becomes paramount.

It is important to develop a program of psychological and pedagogical support, which would promote the harmonious development of the student's personality, satisfaction with interpersonal relationships, lack of tension, difficulties, communication disorders, the development of protection from external negative psychological influences. Prevention means scientifically sound and timely actions aimed at preventing possible physical, psychological or socio-cultural conflicts; preservation, maintenance and protection of normal living standards and health of students in wartime; assistance in achieving the set goals and revealing their internal potentials.

Keywords: safety, educational environment, characteristics of psychological safety, psychological and pedagogical support.

Постановка проблеми. Серед вимог, що висувуються до майбутнього фахівця, найбільш важливими є професійна та соціальна компетентність, активна життєва позиція, комунікативні навички, психоемоційна стійкість, твердість моральних переконань.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства велика увага стала приділятися такому поняттю, як безпека. З початком бойових дій на території України з боку Російської Федерації майже в усіх областях країни склалася обстановка, яка характеризується як дуже складна. На жаль, багато закладів вищої освіти (ЗВО) зруйновані і не мають можливості продовжити освітній процес. Чимало студентів змушені були покинути свої домівки й навчальні заклади та продовжити здобувати кваліфікацію за кордоном або опинилися на окупованій території та під обстрілами. Але незважаючи на складні умови, що склалися, навчальний процес у вищих навчальних закладах відновлений і відбувається у дистанційній або змішаній формі [1].

На сьогодні, незважаючи на воєнні дії, необхідним у вищих навчальних закладах є розв'язання нових і нестандартних завдань, що вимагають особливих особистісних ресурсів студентів, зумовлених значущістю вироблення в процесі навчання продуктивних стратегій забезпечення психологічної безпеки, що є основою професійної та особистої самореалізації та сприяють підвищенню якості підготовки спеціалістів [2].

На сьогодні немає достатньої кількості практичних розробок, направлених на створення умов формування способів забезпечення психологічної безпеки особистості у системі вищої освіти. Недостатня увага приділяється формуванню якостей та властивостей особистості, що лежать в основі самозабезпечення психологічної безпеки. Відповідно, це дослідження присвячене актуальній проблемі формування у студентів вищих навчальних закладів стратегій психологічної безпеки на основі розвитку рефлексії, освоєння ними суб'єктного способу життєдіяльності та створення тимчасової перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливого значення набуває безпека в умовах освітньої системи, оскільки ще у дослідженнях А. Маслоу, Р. З. Нікіфорова, Е. Еріксона, Е. Г. Ейдемільера та ін. підтверджується, що комплексний, повноцінний розвиток людини можливий лише за умови задоволення потреб у безпеці, коли її внутрішні ресурси звернені не на захист від потенційної чи пережитої загрози, а на власний розвиток.

Термін «психологічна безпека» застосовний до всіх галузей життєдіяльності людини, тому освітнє середовище не є винятком [3]. У загальному вигляді психологічна безпека особистості – це стан її захищеності, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта і можливостей розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем. Одним з важливих понять у контексті психологічної безпеки особистості в

умовах війни виступає поняття «психологічні ресурси особистості». Згідно класифікації Д. А. Леонтьєва психологічні ресурси поділяються на чотири категорії залежно від тієї функції, яку вони виконують у взаємодії з несприятливими умовами навколишньої дійсності:

1) ресурси стійкості, що дозволяють суб'єкту проходити крізь багато важких ситуацій, особливо не змінюючи свого звичного способу поведінки. Можна сказати, що ситуації не виступають для власника таких ресурсів як важкі чи проблемні. До них відносяться: задоволеність життям, оптимізм, вітальність та ін;

операційні, або інструментальні ресурси, що дозволяють реагувати на ситуацію за шаблоном на операційному рівні. До них, зокрема, належать копінги.

2) ресурси саморегуляції, що дозволяють суб'єкту модифікувати та оптимізувати свою діяльність, якщо збереження її початкового курсу утруднено. До них належать структури особистісного потенціалу: прийняття ризику, автономія, самоефективність, орієнтація на дію та ін. Суб'єкт не сприймає ситуацію як проблемну, поки наявні у нього ресурси стійкості дозволяють йому це робити. Коли ж виклик ситуації перевищує можливості «не помічати» її, мобілізуються в першу чергу операційні ресурси, що дозволяють відреагувати на ситуацію автоматично, без усвідомлення і без істотних змін своїх цілей, планів і ходу своєї життєдіяльності. Якщо і цього виявляється недостатньо, включаються ресурси саморегуляції, що вимагають усвідомленого визначення ситуації як проблемної чи критичної та прийняття її виклику;

3) якщо ресурси саморегуляції виявляються недостатніми для подолання труднощів без травми і деформації особистості, необхідно перетворювати деформацію в трансформацію, змінити особистість, але не за напрямом вектора травми, а іншим, більш підконтрольним суб'єкту чином. Для цього необхідні особливі ресурси мужності, толерантності до невизначеності, свідомості та рефлексії.

Метою статті є дослідження особливостей формування психологічної безпеки особистості, що включена до освітньої діяльності, в умовах невизначеності під час війни.

Виклад основного матеріалу. Психологічна безпека особистості є значним чинником успішної самореалізації та персоналізації особистості. Реалізуючись через усвідомлення суб'єктом своєї здатності долати несприятливі зовнішні та внутрішні дії, вона виступає однією з головних передумов досягнення суб'єктивного благополуччя як основи сталого особистісного та професійного розвитку.

Формування стратегій психологічної безпеки є важливою умовою професійно-особистісного розвитку студента вищого навчального закладу, що

визначає вибір ефективних способів запобігання, зниження та подолання наслідків впливу на суб'єкта негативних зовнішніх та внутрішніх факторів освітнього середовища.

В умовах невизначеності під час війни та необхідності вирішення нових і несподіваних завдань, що постійно виникають, виникла об'єктивна необхідність дослідження психолого-педагогічних умов, що сприяють формуванню продуктивних стратегій самозабезпечення психологічної безпеки студентів. При цьому неможливість виявити свої здібності та стурбованість за своє майбутнє може бути серйозною перешкодою на шляху навчання, самореалізації та розвитку особистості студента [4]. Так само надмірна сфокусованість студента на забезпеченні своєї психологічної безпеки, мотивація до уникнення невдач, підвищена тривожність можуть бути серйозною перешкодою у процесі реалізації своїх можливостей.

До основних характеристик при порушенні психологічної безпеки відносять такі симптоми як: постійне очікування невдачі, байдужість (до роботи, домашніх справ, зовнішності, один до одного), страх перед власною неспроможністю, почуття, що нікому не можна довіряти й інші, які дуже схожі зі стресовими проявами. Наслідками стресу можуть бути порушення концентрації уваги, пам'яті, логіки і швидкості мислення, критичного сприйняття ситуації і своїх дій. Найголовніше завдання викладача при організації освітнього процесу – створити атмосферу довіри. Це фактор, без якого навчання в кризових умовах не може бути успішним.

"Копінг-стратегії" вимірюють звичні, вироблені в індивідуальному досвіді автоматичні конструктивні та неконструктивні способи реагування на важкі життєві ситуації. Цим поняттям описують всі психічні процеси та механізми, що актуалізуються несприятливими впливами ззовні та спрямовані на збереження цілісності та стійкості суб'єкта, в тому числі в освітньому середовищі [5].

Значним чинником, що впливає на формування почуття захищеності студента у вищому навчальному закладі, є особистісна комунікація, що виступає засобом формування у людини ставлення як до інших людей, так і до самої себе.

Студенти по відношенню до університетського середовища можуть дотримуватися різних позицій [6]:

1. Формальне перебування студента в університеті. Зв'язок «студент-університет» зведений до мінімуму, його зміст полягає лише в навчальному процесі. Спостерігається байдуже ставлення до всього, що відбувається в університеті.

2. Споживче ставлення студента до університету, де навчальний заклад сприймається як постачальник сфери послуг.

3. Взаємодія студента з середовищем університету: організація та участь у заходах, підтримка традиційних видів діяльності та проектування нових засобів та методів організації різного роду діяльності.

4. Студент розглядає себе як суб'єкт розвитку університетського середовища, а навчальний заклад – умовою для особистісного та професійного становлення.

Останні три позиції відображають найбільш комфортну взаємодію студентів із середовищем вишу. Особливо позитивною і сприятливою є остання позиція, де проглядається суб'єкт-суб'єктний характер відносин, що є оптимальним рівнем соціально-психологічної взаємодії студентів в освітньому середовищі.

В основі психологічної безпеки освітнього середовища лежить якість процесу взаємодії, що:

- призводить до актуалізації особистості самого педагога, формування у нього почуття професійної компетентності і задоволеності працею;
- сприяє формуванню здорової, творчої і соціально адаптованої особистості студента, зниження нервово-психічного напруження;
- підвищує здатність до саморегуляції;
- сприяє підвищенню психічного здоров'я учасників педагогічного процесу.

Показниками успішності стратегій психологічної безпеки студентів вищих навчальних закладів є: суб'єктивне благополуччя, висока адекватна самооцінка, ціннісне самовідношення, позитивне мислення. Вони визначаються здатністю суб'єкта контролювати ситуацію, зберігаючи та розвиваючи ті цінності, які високо значимі йому як у відповідний часовий проміжок, так і у перспективі.

Психологічна стійкість є базовою характеристикою цілісності особистості і є основою здатності до саморегуляції, організації своєї діяльності з метою підтримки психологічного добробуту і самореалізації.

Синергетичний ефект у формуванні психологічно та соціально зрілої особистості суб'єкта професійного самовизначення в сучасних умовах досягається за рахунок вміння концентруватися на подіях у сьогоденні, тобто перебувати в ситуації «тут і зараз», бути відкритою досвіду пізнання та самопізнання, реалізуючи рефлексивні навички, маючи внутрішній фокус контролю, сформовану мотивацію до особистісного зростання, у тому числі й за рахунок адекватного поточного моменту рівня тривожності і стану добробуту.

Психолого-педагогічне супроводження має стати однією з головних умов успішності особистісно-орієнтованого соціально-професійного виховання студентів у вищому навчальному закладі. Активність самого суб'єкта у забезпеченні психологічної безпеки є ключовою умовою, а особистість має розглядатися як суб'єкт активності, здатний регулювати процес планування та

реалізації цілей діяльності. Необхідна комплексна програма формування стратегій психологічної безпеки студентів вищих навчальних закладів, спрямована на сприяння в освоєнні психотехнік розвитку та саморозвитку, активізацію внутрішніх ресурсів особистості, розвиток рефлексії та суб'єктності, що виступає психологічною умовою успішного професійно-особистісного становлення студентів.

Висновки. Від психологічної безпеки в освітньому середовищі залежить успіх професійної діяльності викладачів, ефективність навчальної діяльності студентів, коли особистість почувається безпечно і комфортно – вона емоційно стійка, менше схильна до стресу, відкрито взаємодіє у колективі і прагне до самореалізації. Тому важливо підтримувати стан психологічної безпеки не тільки учасників освітнього процесу, а й особистості у її повсякденному житті.

Література:

1. Твердохлебова Н.Є., Твердохлебова А.С. Досвід впровадження змішаного навчання на кафедрі «Охорона праці та навколишнього середовища» // Змішане навчання – інновація ХХІ сторіччя. Матеріали міжнар.науково-практ.конф. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. – 164 с., С.102-107.
2. Твердохлебова Н.Є. Професійна самореалізація правоохоронців на етапі фахової підготовки // Право і безпека. 2020. №1 (76). С. 162-167
3. Соломин В.П., Шатровой О.В., Михайлов Л.А., Маликова Т.В. Психологическая безопасность, 2008. 61 с.
4. Твердохлебова Н.Є. Професійна самореалізація особистості та її дослідження в сучасній науці // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Збірник тез доп. наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2018. – 289 с., С. 207-210.
5. Твердохлебова Н.Є. Соціальні та психологічні аспекти професійної діяльності фахівців у складних та екстремальних умовах // Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. Тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. Національна академія Національної гвардії України. Харків, 2021. 274 с. С. 213 – 215.
6. Стегний В.Н., Курбатова Л.Н. Социальная безопасность как характеристика социального самочувствия студентов // Социология образования. 2010. №6. С. 55- 66.
7. Твердохлебова Н.Є., Мовмига Н.Є., Євтушенко Н.С., Семенов Є.О. Актуальність використання соціальних сервісів викладачем вищої школи // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди»: Педагогіка. – К.: Гнозис, 2017. – Вип. 37-1, т. V (73). – С.274-284.
8. Сухенко О. В., Євтушенко Н.С. Формування фахових компетентностей здобувачів вищої освіти з питань надання домедичної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій // Збірник доповідей XIII Міжнародної науково-методичної конференції та 147 Міжнародної наукової конференції Європейської Асоціації наук з безпеки (EAS) «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ», НТУ «ХПІ», Харків, 2021. С.82-84

References:

1. Tverdohlebova N.E., Tverdohlebova A.S. (2018). Dosvid vprovadzhennya zmishanogo navchannya na kafedri «Ohorona pratsi ta navkolishnogo seredovischa» [Experience in implementing blended learning at the Department of Occupational Safety and Environment]. *Zmishane navchannya – Innovatsiya XXI storichchya. Materiali mizhnar.naukovo-prakt.konf. Harkiv: NTU «HPI» – Blended learning is an innovation of the 21st century. Materials of the international scientific-practical conference. Kharkiv: NTU "KhPI". P.102-107. [in Ukrainian].*

2. Tverdohlebova N.E. (2020). ProfesIyna samorealizatsiya pravoohorontsiv na etapi fahovoyi pidgotovki [Professional self-realization of law enforcement officers at the stage of professional training]. *Pravo i bezpeka - Law and security. №1 (76)*. Pp. 162-167. [in Ukrainian].

3. Solomin V.P., Shatrovoy O.V., Mihaylov L.A., Malikova T.V. (2008). Psihologicheskaya bezopasnost [Psychological security]. 61 p.

4. Tverdohlebova N.E. (2018). ProfesIyna samorealizatsiya osobistosti ta yiyi doslidzhennya v suchasniy nautsi [Professional self-realization of the individual and his research in modern science]. *Psihologichni ta pedagogichni problemi profesiynoyi osviti ta patriotichnogo vihovannya personalu sistemi MVS Ukrayini. Zbirnik tez dop. nauk.-prakt. konf. Harkiv - Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic education of the personnel of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Collection of abstracts ext. scientific-practical conf. Kharkiv: KhNUVS : HNUVS*, P. 207-210. [in Ukrainian].

5. Tverdohlebova N.E. (2021). Sotsialni ta psihologichni aspekti profesiynoyi diyalnosti fahivtsiv u skladnih ta ekstremalnih umovah [Social and psychological aspects of professional activity of specialists in difficult and extreme conditions]. *Sotsialno-psihologichne zabezpechennya diyalnosti sii bezpeki ta oboroni Ukrayini. Tezi dop. Vseukr. nauk.-prakt. konf. Natsionalna akademiya Natsionalnoyi gvardiyi Ukrayini. Harkiv - Social and psychological support of the security and defense forces of Ukraine. These add. All-Ukrainian scientific-practical conf. National Academy of the National Guard of Ukraine. Kharkiv*. Pp. 213 - 215. [in Ukrainian].

6. Stegnyy V.N., Kurbatova L.N. (2010). Sotsialnaya bezopasnost kak harakteristika sotsialnogo samochuvstviya studentov [Social security as a characteristic of students' social well-being]. *Sotsiologiya obrazovaniya - Sociology of education №6*. P. 55- 66. [in Ukrainian].

7. Tverdohlebova N.E., Movmiga N.E., Evtushenko N.S., Semenov E.O. (2017). Aktualnist vikoristannya sotsialnih servisiv vkladachem vischoyi shkoli [The relevance of the use of social services by a teacher of higher education]. *Gumanitarniy visnik Derzhavnogo vischogo navchalnogo zakladu «Pereyaslav-Hmelnitskiy derzhavniy pedagogichniy universitet Imeni G.S.Skovorodi»: Pedagogika. K.: Gnozis - Humanitarian Bulletin of the State Higher Educational Institution "Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named after GS Skovoroda": Pedagogy. K. Vol. V (73)*. P.274-284. [in Ukrainian].

8. Suhenko O. V., Evtushenko N.S. (2021). Formuvannya fahovih kompetentnostey zdobuvachiv vischoyi osviti z pitan nadannya domedichnoyi dopomogi v umovah nadzvichaynih situatsiy [Formation of professional competencies of higher education students in providing home care in emergencies]. *Zbirnik dopovidey XIII Mizhnarodnoyi naukovometodichnoyi konferentsiyi ta 147 Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi Evropeyskoyi Asotsiatsiyi nauk z bezpeki (EAS) «Bezpeka lyudini u suchasniy umovah», NTU «HPI», Harkiv - Proceedings of the XIII International Scientific and Methodological Conference and 147th International Scientific Conference of the European Association of Security Sciences (EAS) "Human safety in modern conditions", Kharkiv*. P.82-84. [in Ukrainian].